
Notes

Tirant ferit, per Gerard Vergés

En el meu llibre *Eros i Art* (1991) dedicava un llarg capítol al *Tirant*. I recordo que, en corregir les galerades, vaig suprimir aquest paràgraf de la nota 61: «*Tirant lo Blanc* és un pou sense fons. Em vénen al pensament temes gairebé no tocats pels estudiosos, com ara la riquíssima descripció de vestits i ornaments dels personatges: una fastuosa galeria de velluts i de sedes, de maragdes i de robins, d'erminis i de martes, que farien empal·lidir les pintures de van der Weyden o del Mabuse. Una altra qüestió, crec que inèdita i que em va fer rumiar prou mentre llegia la novel·la, és la de les ferides d'accident i d'arma que rep el nostre heroi. Són tantes i tan diverses i en tan poc temps que, si algú les compilés, el cos de Tirant se'ns apareixeria com el d'un ninot mil vegades esventrat i mil vegades recosit.»

Si vaig prescindir de l'esmentat paràgraf —no ens enganyem— fou per pura precaució. Perquè sobre els grans llibres— com el *Tirant* o com *El Quixot* o com la *Divina Comèdia*— tant els erudits com els poetes s'hi aboquen com els voltors sobre la caronya. I no sempre fent justícia als seus companys. Jo mateix, en aquell text en el qual parlava de l'eroticisme en *Tirant lo Blanc*, vaig ometre tota referència (i confesso que per supina ignorància meva) a la ineludible *Carta de batalla* (1969) de Vargas Llosa. Em consola, si més no, el fet que el gran medievalista Giuseppe Grilli ignorés

també, en el seu assaig *Taules parades al llibre de Tirant* (1992), tot allò que jo ja havia assenyalat sobre l'abundància de les menges i la golafreria (no pas sobre la delicadesa del paladar, que poso en dubte) en el llibre de Joanot Martorell. Però així s'escriu la història, i algú, un altre dia, haurà d'instaurar prelacions i posar ordre en tanta pape-rassa.

Tirant ferit. Tirant nafrat. Tirant masegat. (També això ja s'ha escrit?) Tirant cobert de sang i de suor. No pas de llàgrimes. En tot cas, les llàgrimes de Carmesina. En tot cas, les llàgrimes de les donzelles després de les justes. Ja en el primer torneig que té lloc a la cort d'Anglaterra, rep Tirant una llançada. A «la vintena carrera, lo mantenidor encontra a Tirant en mig de la bavera del bacinet, e passà-la-hi (la llança) tota doblada e alt en lo revolt del peto de les plantes, e nafrà l un poc en lo coll, e si la llança no es fos rompuda lo nostre cavaller era mort, e lo cavall i ell caigueren en terra». Tirant munta en un altre cavall i agafa una altra llança. Els combatents s'enfronten de nou i Tirant mata l'altre cavaller. Llavors «les donzelles prengueren lo cavall de Tirant per les regnes, e ab molt gran honor lo se'n portaren al seu alleujament, desarmaren-lo e miraren-li la nafra que tenia al coll, e feren venir los cirurgians qui el curassen» (cap. 59).

Després d'una segona lliça, de la qual

se'n surt airós, la bella Agnès regala a Tirant un fermall que ella duu al pit. Tirant, en aquell moment, té vint anys, és bell i agraciat i acaba de professar en la cavalleria. En agafar el fermall, Tirant —sense voler— toca la sina de la dama. «E per quant lo fermall estava lligat ab la cordonera del brial e no es podia llevar sens que no fos descordada, e descordant-la, per força ab les mans li havia de tocar als pits, Tirant ab la mà pres lo fermall e besà'l.» Aquest gest irrita el senyor de Villesermes, el qual afirma que des «de ma puerícia fins ara, he amada, servida e venerada aquesta senyora» (cap. 60). Vet aquí la gelosia com a causa de desafiament. Desafiament, que no torneig previst. Això no obstant, aquest encontre entre el de Villesermes i Tirant es desenvolupa amb tota la cruel elegància i el filigranat ritu de les justes medievals: només cal tenir present allò que ens expliquen Maurice Keen en *La cavalleria* (1984) o Martí de Riquer en *Aproximació al «Tirant lo Blanc»* (1990).

Per tal d'abreujar, ometré la descripció dels preparatius i de les vicissituds inicials del torneig i ens situarem en aquell punt en què «l'u anà devers l'altre com a hòmens rabiosos. Dels primers colps que es tiraren, lo cavaller francès portava la coltellina alt damunt lo cap, e Tirant la portava damunt los pits. Com foren prop l'u de l'altre, lo cavaller francès tirà gran colp a Tirant per mig del cap, e aquell rebaté-lo-hi e contrapassà, e de revés donà-li un colp sobre l'orella, e tant com ne pres tant li'n feu caure sobre lo muscle; quasi lo cervell li paria. L'altre donà a Tirant en mig de la cuixa, que un gran palm badava la coltellada. E tornà-li'n a dar altra en lo braç esquerre que fins a l'os li aplegà. E tantes armes feia cascú que era cosa d'espant. E estaven-se tan prop, que a cascun colp que es tiraven se traïen sang que era una gran pietat qui els veia les cruels nafres que l'u e l'altre tenien, que totes les camises eren tornades vermelles de la molta sang que perdien. [...] A la fi, veent-se Tirant prop de la mort per la molta sang que perdia, acostà's tant com pogué envers l'altre e tirà-li de punta e donà-li en la mameixa esquerra en dret del cor. E l'altre donà-li gran coltellada sobre lo cap, que la vista li feu perdre dels ulls, e caigué en terra primer que l'altre. E si lo francès se fos pogut sostenir com Tirant caigué, ell l'haguera pogut bé matar si hagués volgut. Emperò ell no tingué tanta virtut que no caigués de continent mort en terra». Diré per acabar que, arribats a aquest punt, tothom donava per morts els dos contendents. Però Tirant encara alena i els partidaris del de Villesermes li volien «tolre la vida». Els amics de Tirant el defensen i el salven, encara que, en el batibull de l'escaramussa,

una fletxa (per si eren poques les desgràcies!) «donà al pobre de Tirant, que jaia en terra». Sort en té el nostre heroi de la intervenció de la bella Agnès de Berrí, que fa portar un llit i ella mateixa i les seves donzelles es despullen de les seves robes per escalfar Tirant, vist que aquest «bascava molt per les nafres qui es refredaven e la molta sang que perdia». Més tard, quan vingueren els metges, van veure que Tirant «tenia onze nafres en la sua persona en les quals n'hi havia quatre que eren mortals» (cap. 67).

Però no tot són lluites amb cavallers. «En aquestes festes era vengut lo príncep de Gales ab molt gran estat de gentilshòmens. E per quant és gran caçador portava de molts grans alans molt braus de presa.» I un dia que Tirant passava a cavall per la plaça, un alà del príncep es deslligà i «era tan brau que negú no tenia gosar d'acostar-s'hi». Tirant posa peu a terra i treu l'espasa. Però l'animal recela de l'arma i no es decideix a atacar-lo. Veient això, Tirant llença la seva espasa i s'abalança sobre el gos. «Abraçaren-se ab gran furor l'u a l'altre, e a morsos mortals se daven. L'alà era molt gran e soberg e féu caure tres voltes a Tirant en terra, e tres voltes lo sotsobrà. Entre ells durà aquest combat mija hora, e lo príncep de Gales manà a tots los seus no s'hi acostàs negú per departir-los fins a tant que l'u fos vençut. Lo pobre de Tirant tenia moltes nafres en les cames i en los braços. A la fi Tirant ab les mans lo pres per lo coll e estrengué'l tan fort com pogué e ab les dents mordé'l en la galta tan ferament que mort lo féu caure en terra.» La frívola altivesa del príncep de Gales es posa de manifest en el fet de lamentar la mort del gos més que no pas les ferides de Tirant. Però «en açò iquxé lo Rei ab los jutges e digueren a Tirant, per ço com ells havien vist lo combat d'ell e de l'alà, e per quant havia llançada l'espasa e los dos eren iguals d'armes, los jutges li daven honor e premi de la batalla com si hagués vençut un cavaller en camp» (cap. 68).

Segueixen quatre torneigs a mort. El primer cavaller interfereix a Tirant *una llançada al braç* (cap. 71). En la segona lliça (cap. 72) és la pròpia llança de Tirant la que, a causa d'un fals moviment del seu cavall, «se voltà al revés e féu-li molt gran dan, que li obrí molt la nafra» del combat anterior. El tercer cavaller era maldestre en les armes i ni tan sols aconseguí fregar Tirant (cap. 72). Del quart va rebre el nostre heroi *molts cops de daga i d'espasa* (cap. 73). No cal dir que les enfurides ànimes de tots quatre cavallers foren alliberades dels seus vils cossos a mans de Tirant.

El següent adversari de Tirant serà Tomàs de Muntalbà, «home d'extrema

força, molt ben proporcionat, e era tan alt de cos que Tirant escassament li plegava a la cinta». De l'encant del nostre cavaller sobre les fèmines és ben expressiu el fet que «moltes dones e donzelles digueren a Tirant que es concordàs ab Tomàs de Muntalbà, e que no entràs en lo camp ab ell per quant era home lo més fort e més gran que en tota la crestiandat se trobàs en aquell temps». Respon Tirant: «Sia Nostre Senyor de ma part, e la resta vinga com venir puga.» La descripció del torneig —que també ometré— és minuciosa i d'una elegant plasticitat: així la desfílada de Tirant amb les llances portades per donzelles, «les més belles e més galanes e més abillades de tota la cort. E ell anava sobre un bell cavall tot blanc ab molts ministres, trompetes e tamborinos, mostrant gran alegria». Després d'una llarga pugna, Tirant aconseguí fer caure en terra Tomàs de Muntalbà i «alçà-li la careta del bacinet e posà-li lo punyal en l'ull per matar-lo». El de Muntalbà suplica misericòrdia i Tirant el perdona. En el decurs de la lliça, però, el nostre heroi havia rebut «un tan fer colp sobre lo bacinet que los dos genolls li féu ficar en terra». I suporta també «algunes nafres» d'atxa, i cau d'espatlles (cap. 81) i rep «colps molt fers sens pietat alguna» (cap. 82). Aquí acaben, per sort, les cavalleries de Tirant a Anglaterra.

A partir d'aquest moment, en efecte, les restants ferides de Tirant —excepte dues— seran sempre fruit de guerres. Així, en un combat naval que té lloc a l'estret de Gibraltar entre la nau de Tirant i moltes fustes de moros, «foren nafrats Felip (el fill menut del rei de França) e Tirant e molts altres» (cap. 100). Més tard, assetjant una ciutat turca, i veient Tirant «un gran tros del mur trencat, descavalcà e, peu a terra, donà lo combat, e acostà's tan prop del mur que una gran cantera li donà sobre lo cap que plegat lo llançà per terra. Tragueren-lo los seus ab gran treball del fossat» (cap. 139). Dut a la seva tenda, «Tirant no podia parlar per la gran dolor que tenia al cap. Los metges vengueren e prengueren caps de moltó e feren-los bullir ab bon vi, e ab estopades posaven-li'n sobre lo cap». I, oh miracles de la farmacopea, «al matí vinent se trobà molt bé» (cap. 140). Per als caps humans ferits, caps de moltó macecats. Vet aquí el vell principi terapèutic: *similia similibus curantur*. Fixeu-vos, de passada, que és gairebé constant la presència dels metges, tant en el camp de l'honor com en el camp de batalla. Asseveren que el primer hospital de campanya de la història fou el del setge de Granada pels Reis Catòlics. Al novel·lista Joanot Martorell, contemporani d'aquella conquesta, anota-dor perspicaç de fets i de costums, home

d'espasa i de ploma, se li escapaven poques coses.

En una altra batalla (cap. 157), tres reis, el d'Egipte, el de Capadòcia i el d'Àfrica, s'enfronten personalment amb Tirant. Per si això fóra poc, el traïdor duc de Macedònia l'envesteix per darrere «e tirà-li ab espasa una estocada, e donà-li davall lo bacinet, e tota la punta li mès en lo coll». Tirant cau del cavall i sort en té del senyor d'Agramunt que acut en ajut seu. Tot i així, el rei d'Egipte «tirà-li un bot de llança; e per ço com (Tirant) no tenia bavera, donà-li en mig de la galta e derrocà-li quatre queixals de que perdé molta sang; però ell feia tostemps armes, que gens per açò no n'estava». Ara l'ataca el rei de Capadòcia, el qual fereix Tirant d'un cop d'espasa en una mà. Però Tirant el mata amb l'atxa. «L'atxa de Tirant entre les altres era ben coneguda, la qual estava tota vermella e rajant de sang dels hòmens que mort havia. E la terra era coberta de cossos morts e tota vermella de la molta sang que s'hi era escampada. Tirant tornà a cavall; e com los turcs veren mort lo valentíssim Rei, vengueren gran multitud sobre ell e feren molt gran esforç per poder-lo matar. E fon malament nafrat, e derrocat del cavall; e prestament se llevà Tirant, no gens esmaïat de la caiguda ne temerós de les nafres. [...] Aquesta fon molt fort e aspra batalla.»

En un combat naval contra el Gran Carmany (cap. 169), Tirant «fon nafrat de colp de passador en lo braç. E volent pujar al castell de proa, li donaren ab una fletxa en la cuixa». Ja en temps de pau se succeïxen tímides i enceses nits d'amor entre Tirant i Carmesina. Carcíes i besades. «E Tirant ab baixa veu la suplicava tant com millor podia. Ella, veent-se en tan estret pas, de l'una part la vència l'amor, e de l'altra tenia temor, mas la temor excellia l'amor [...] e la Princesa no deia res, sinó que es defenia ab paraules gracioses que la placent batalla no vingues a fi.» Una nit, mentre romanen a la cambra de Carmesina, quasi són descoberts si no arriba a ser per Plaerdemavida, la bonica i fidel serventa que sempre propicia l'encontre dels amants. Tot el castell s'esvalota, l'emperadriu i les donzelles veuen tancada la porta de la cambra. «E en aquest instant que tocaven la porta e cercaven llum, Plaerdemavida pres a Tirant per los cabells e apartà'l de lla on volguera finir sa vida e posà'l en lo retret e féu-lo saltar en un terrat que hi havia e donà-li una corda de cànem perquè s'acalàs dins l'hort.» Però, amb les presses i els crits de les donzelles, Plaerdemavida no pot treure Tirant «per lo lloc on ella havia pensat, e fon forçat que el tragués per lo terrat, e donà-li la corda llarga, i ella prestament se'n tornà, e tancà la finestra del re-

tret e anà on era sa senyora. E Tirant donà volta e lligà fort la corda, e ab la pressa que tenia per no ésser vist ni conegut, no pensà la corda si bastava en terra; deixà's anar per la corda avall e fallia-se'n més de dotze alnes que no plegava en terra; fon-li forçat de lleixar-se caure, perquè los braços no li podien sostenir lo cos, e donà tan gran colp en terra que es rompé la cama» (cap. 233). No és la primera vegada que Tirant cau des de l'altura. Ja, en una altra ocasió, volent assaltar una vila de moros, caigueren l'escala i ell des de dalt de la muralla, si bé «no es féu mal» (cap. 161). Però ara sí. I Tirant es queixa com mai no ho havia fet: «Jo sent dolor que jamés sentí —dix Tirant—, que de tantes vegades que só estat nafrat en punt de morir, jamés lo meu cos hagué sentiment de tan mortal dolor; metges hauria mester.» (cap. 234). Pàgines endavant de la novella, i també per raons d'amor, en creure que Carmesina és morta, Tirant es desmaia. «E d'extrema dolor que en aquell cas mostrava haver, caigué en terra, e donà tot lo cos sobre la cama que havia tenguda rompuda, e tornà-la's a rompre, e a fer-se més mal que tengut no havia. La sang li sortí per lo nas e per les orelles e molt més de la cama, e fon gran admiració, segons recitaren los metges, com en aquell cas del tot no morí. [...] Despullaren-lo prestament e curaren-li la cama, e la hi dreçaren un poc, e de tot lo que li feren no tingué sentiment negú, car trenta-sis hores estigué sens algú record.» (cap. 290).

Però tornem al camp de batalla. Durant el setge del castell de Mont Tuber «Tirant fon nafrat de dues nafres: l'una en la cama, on solia tenir mal, e l'altra en lo cap, de colp de passador, que li passà lo bacinet, que

entrà lo ferro un poc en lo cap» (cap. 321). Més tard, en desigual combat, el rei Menador i el de l'Índia «ab punta d'espasa lo nafren» (cap. 335). En una altra batalla Tirant «fon nafrat de tres nafres» (cap. 337). Més endavant, i per error, el senyor d'Agramunt —que tantes vegades l'havia ajudat i salvar la vida— inferí d'un cop d'espasa «gran lesió en les mans de Tirant, qui passà molt gran perill, segons la relació dels metges, que no restàs afollat de les mans» (cap. 363). Finalment, en un dels últims combats, l'abans esmentat rei Menador de Pèrsia «donà-li (a Tirant) tan gran colp de l'espasa sobre lo cap, que per poc no el llençà del cavall» (cap. 387).

Al llarg d'aquestes línies he anotat notarialment les ferides que rep Tirant, no pas les hecatombes d'homes que ell provoca, ni els exèrcits delmats per ell, ni les morts de cavallers i de prínceps, ni les justes guanyades, ni la paorosa estesa de cadàvers sobre el camp de batalla, ni la seva inusual habilitat per tornar cent per u. Al rei Menador —últim exemple aquí citat— «donà-li (Tirant) tan gran coltellada al muscle dret que tot lo braç li llevà en redó, e lo Rei caigué en terra mort» (cap. 387). I així sempre. Rebre però donar. Ser ferit per l'adversari però occir l'adversari. Com apuntava al principi: ninot mil vegades esventrat i mil vegades recosit. Però vencedor. I és que «tant com la batalla fon major, aitant fon més clara la glòria sua» (cap. 157). O, com diu Cervantes (cap. 15 d'*El Quixot*), «les ferides rebudes a les batalles més donen honra que no pas la treuen».

GERARD VERGÉS

Vidi cum foribus lassus prodiret amator, per Carles Garriga

Durant molts anys s'ha llegit la *Tragedia de Caldesa*¹ de Joan Roís de Corella com si es tractés d'una relació més o menys fidedigna de fets esdevinguts en la realitat.² Només recentment algu-

nes veus han volgut insistir en el caràcter estrictament literari de la *Tragedia*

1. Llegeixo la *Tragedia de Caldesa* en l'edició de R. MIQUEL I PLANAS, *Obres de J. Roís de Corella* (Barcelona 1913), ps. 123-129. Pel que fa a les altres obres de Corella també em valc d'aquesta edició, llevat dels casos en què llegeixo l'edició de J. CARBONELL, *Joan Roís de Corella. Obres completes I. Obra profana* (València 1973); quan sigui així, ho indicaré oportunament.

2. Per exemple, R. Miquel i Planas, *op. cit.*, p. LVIII: «Se tracta, segurament, d'un fet real de la vida d'en Corella, narrat ab certes mires efectistes, ab el propòsit, potser, d'encobrir un xic lo humà de semblant episodi.

[...] Que les poesies d'en Corella dedicades a na Caldesa sien obra de joventut, no sembla pas cosa de discutir; que la *Tragedia* fos una explicació, arreglada *après coup*, de l'aventura qui motivà aquelles poesies, és cosa prou versemblant.» M. de RIQUER a M. de RIQUER - A. COMAS, *Història de la literatura catalana*, 3 (Barcelona 1980) (2a edició corregida, p. 294): «Aquesta curiosa novel·leta és bastida sobre una anècdota de tan minsa trama que evidentment reflecteix un fet real.»; J. ROMEU I FIGUERAS, *Dos poemes de Joan Roís de Corella: «A Caldesa» i «La sepultura»*, dins *Estudis de llengua i literatura catalanes* [«Miscel·lània Sanchis Guarner», I], «Quaderns de Filologia» (Universitat de València, 1984), ps. 299-308 [= N. GAROLERA ed., *Anàlisis i comentaris de textos literaris catalans*, 3 (Barcelona 1985), ps. 137-167] parla del «concret moment històric de la infidelitat» (p. 145 d'aquesta última edició).